

ભાર વિનાના ભણતર થકી બાળકનો સર્વત્રાહી વિકાસ સાધતું નિર્ણાયક ઘટક એટલે શિક્ષક (રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ-૨૦૨૦)

ડૉ. રંજન પટેલ ચૌધરી

આસી. પ્રોફેસર,

એસ. વી. કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, કડી.

પ્રસ્તાવના:

આપણા દેશમાં વેદકાલીન શિક્ષણ વ્યવસ્થાથી શરૂ થયેલી શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં કાળક્રમે વિવિધ પંચો અને કમિશનોએ શિક્ષણમાં કશુંક નવું આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. આ દરેકે દરેક પંચો એ શિક્ષણમાં નવા ખ્યાલો વિકસાવ્યા અને તેને ફળીભૂત કરવા શિક્ષણ જગત સાથે સંકળાયેલ વિવિધ ઘટકો દ્વારા સઘન પ્રયાસો પણ કરાયા છે. ૧૯૪૮-૪૯ માં રાધાકૃષ્ણણ પંચ, ૧૯૫૨-૫૩ માં માધ્યમિક શિક્ષણપંચ (મુદ્દલીયાર પંચ), ૧૯૬૪-૬૬ માં કોઠારી કમિશન, ૧૯૮૬ ની શિક્ષણનીતિ જે ૧૯૯૨માં સુધારેલી શિક્ષણનીતિ નામે ઓળખાઈ. આમ, બદલાતી જતી તમામ શિક્ષણનીતિઓના મૂળમાં કશુંક વિશેષ જોવા મળ્યું.

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ ૨૦૨૦ માં પુનઃઆ બુનિયાદી શિક્ષણનો વિચાર સક્રિય થઈ રહ્યો હોય એવું દેખાઈ રહ્યું છે. આ તમામ પંચો નો મૂળગત હેતુ શિક્ષણના વિવિધ પાસાંઓ જેવાકે શિક્ષણના ઉદ્દેશો, પદ્ધતિઓ, પ્રવિધિઓ, અભ્યાસક્રમ, શિક્ષકસજ્જતા જેવી બાબતોને સમકાલીન પરિપ્રેક્ષથી અનુસંધાન કરવા માત્રનો રહ્યો છે. જેના માધ્યમથી દેશ સતત વિકાસ કરતો માલુમ પડ્યો છે.

આજે આપણે વાત કરવી છે ભાર વિનાના ભણતરણની અને આ નીતિને ખરા અર્થમાં સાર્થક કરી શકનાર પ્રેરક બળ એવા શિક્ષકની.

ભાર વિનાનું ભણતર એટલે બાળક પુસ્તકો વિના પણ પુસ્તકમાં સમાવિષ્ટ જીવનલક્ષી વિષયવસ્તુને પ્રવૃત્તિનાં માધ્યમથી, જીવંત પરિસ્થિતિમાં, પોતાની ગતિ પ્રમાણે શીખે. વળી, વિદ્યાર્થી માટે ભાર વિનાના ભણતરનો મૂળગત હેતુ વિદ્યાર્થી તેના જીવન કાળ દરમિયાન દેશ અને દુનિયાના તમામ પડકારોનો વખતો વખત

SANSHODHAN DARPAN

PUBLISHED BY: FACULTY OF EDUCATION, KSV

ISSN – XXXX XXXX

Annual Online Journal

સામનો કરી ટકાઉ વિકાસ સાધી શકે તે છે. આ ટકાઉ વિકાસ માટે બાળક વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વિવિધ કૌશલ્ય કેળવી એનો વ્યવહારમાં વિનિયોગ કરે તે અતિ મહત્વનું છે. આમ, ઓછા પુસ્તકોનાં ઉપયોગથી તેમજ પ્રવૃત્તિઓના માધ્યમથી બાળકમાં જ્ઞાન અને કૌશલ્યોની ખીલવણી કરવી હોય ત્યારે શિક્ષક સિવાય કોઈ અન્ય વિકલ્પ હોઈ જ ન શકે ! અને એટલે જ તો ચાણક્ય એ કહ્યું છે કે “શિક્ષક કલ્પી સાધારણ નહિ હોતા” પણ સાથે એ પણ એટલું જ મહત્વનું છે કે “કૂવામાં હોય તો હવાડામાં આવે” કારણ કે ભાર વિનાના ભણતરની ફલશ્રુતિ કૌશલ્ય વિકાસને પોષતી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ જ છે. જ્યારે આવી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓને વેગવંતી બનાવી તેના નિષ્કર્ષને વાચા આપવાની મસ મોટી જવાબદારી શિક્ષકને શિરે હોવાથી જો શિક્ષકરૂપી કૂવો નૂતન પ્રવાહોની જાણકારી કે પ્રાવીણ્ય ન ધરાવતો હોય તો વિદ્યાર્થીરૂપી હવાડો ખાલી જ રહી જાય. અને સમગ્ર પ્રક્રિયા હેતુ વિહિન સાબિત થાય. માટે જ તો કહ્યું છે કે “ઉગે તો જ વાવ્યું ગણાય” સામાન્ય રીતે આ પ્રણાલીમાં શિક્ષકના માર્ગદર્શન અને ગોપનીય મૂલ્યાંકન હેઠળ વિદ્યાર્થીઓ ડાન્સ, વાર્તાકથન, સફાઈ અભિયાન, રમતો, ડીબેટ, રંગોળી, ડ્રામા, કોમ્યુનિકેશન સ્કીલ, માટીકામ, દરજીકામ, સુથારી-લૂહારી કામ, પ્રવાસ-પર્યટન, ઉદ્યોગ-કલા, સંસ્કૃતિ તેમજ જ્ઞાન-કૌશલ્ય અને ભાવિ કારકિર્દી ઘડતર જેવી પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગીદારી કરવાનાં તેમજ પ્રી.વોકેશનલ વિદ્યાર્થીઓ બેંક કે વિવિધ ઉદ્યોગ સ્થળોની મુલાકાત જેવી નોંધપાત્ર માહિતી પ્રાપ્ય પ્રવૃત્તિઓમાં પણ ભાગીદાર થવાના હોવાથી શિક્ષકે બહુવિધ ભૂમિકા ભજવવી પડશે. સંસ્કૃતિના વાહક તરીકે ભારતના ભવ્ય સાંસ્કૃતિક વારસાને ચિરંજીવ રાખવા વિષયવસ્તુનું સંલગ્ન સાંસ્કૃતિક વિષયવસ્તુ સાથે અનુબંધ કરી વિદ્યાર્થીને હસ્તાંતરણ કરવું પડશે. કારણ કે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ લચીલી તેમજ બહુવિધ પાસાંને ઉજાગર કરતી સંકલ્પના સાથે ઘડાયેલ છે. તેના મૂળમાં સાંસ્કૃતિક બાબતોને ઉજાગર કરતી અને માતૃભાષાને પોષતી પાયાની બાબતોને ઉદ્દેખ જોવા મળે છે આમ, શિક્ષક બહુવિધ મૂલ્યાંકનકાર તરીકે ની ભૂમિકા નિભાવનાર હશે. આવા સંજોગોમાં હવે દરેક શિક્ષકમિત્ર માટે ચોપડીના પાને કંડારાયેલ સફળ કે આદર્શ શિક્ષકના લક્ષણોને ફેંદોસવાનો સમય પાકી ગયો છે, સાચા અર્થમાં શિક્ષકત્વ જગાડવાનો અવસર આવી ગયો છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ ને સફળ બનાવવા માટે હાર્દરૂપ તત્વ એવા વિદ્યાર્થીની ગોપનીય સર્જનશીલતાને ઉછેરીને બહાર લાવી તેને ચળકાટ આપવા માટે સર્વગુણ સંપન્ન એવા સજ્જ શિક્ષકની અનિવાર્યતા ને નકારી શકાય તેમ નથી. કારણ કે “ઉગે તેને કોઈ નાં પૂગે” ઉક્તિ અનુસાર એક સર્જનશીલ વિદ્યાર્થી વિવિધ કૌશલ્યો હસ્તગત કરી તેનો વ્યવહારમાં વિનિયોગ કરી સ્વાયત્ત બનશે ત્યારે તે સમાજ કે રાષ્ટ્રની તાસિર બદલી શકશે. વળી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની સારરૂપ બાબતોમાં પથદર્શક

તરીકેની શિક્ષકની ભૂમિકા છેક તળિયે થી માંડી સમગ્રતયા શિરમોર બતાવી છે. માટે શિક્ષક બીડું ઝડપે અને “પાકા ઘડે કાંઠલા ન ચઢે” એવી વિચારધારા માંથી બહાર આવી જ્ઞાનપિપાસુ, જિજ્ઞાસુ અને પ્રવાહી બને.

પ્રવર્તમાન યુગમાં જયારે ટેકનોલોજી દ્વારા શિક્ષણની અનિવાર્યતા જણાતી હોય ત્યારે શિક્ષકે ટેકનોલોજીનું જ્ઞાન મેળવી શિક્ષણ કાર્યમાં જોતરાવા કટીબદ્ધ થવું પડશે. જો આમ કરવામાં શિક્ષક ઉદાસીનતા દાખવશે તો ગમે તેટલી શિક્ષણ નીતિઓ બદલાશે આપણે ઠેર ને ઠેર હોઈશું માત્ર છાસ વલોવવા જેવું થશે. તો ચાલો શિક્ષક મિત્રો આપણે સૌ પરિસ્થિતિના પ્રવાહમાં સકારાત્મક બદલાવ આણી શિક્ષણની જ્યોત જળવહતી રાખીએ. એક શિક્ષક તરીકે આપણે સૌ અત્રે દર્શાવેલ સૂચક બાબતો સંદર્ભે સજાગ બનીએ.

૧. માતૃભાષાની ગરિમાને જાળવીએ. કારણ કે “ભાષાકીય ભૂલો એ શિક્ષક માટે વર્જ્ય છે” આ બાબતને ખાસ ધ્યાને લઈ ભૂલ રહિત પ્રસ્તુતિ માટેના આગ્રહી બનીએ.
૨. શિક્ષણના કૌશલ્ય વર્ધક ઘટકો જેવા કે શ્રોતા, વક્તા, વાચક અને લેખકની ભૂમિકામાં ખરા ઉતરવા હંમેશા ગતિશીલ બનીએ કારણ કે સમગ્ર શિક્ષણ પ્રક્રિયાને સફળ તેમજ વેગવંતી બનાવવામાં આ કૌશલ્યો નિર્ણાયક સાબિત થઈ શકે.
૩. બદલાતી જતી ટેકનોલોજી શીખી ચાહક સામાન્ય થી માંડી કોર્ડીંગ સુધીની પ્રક્રિયા શીખવાડી શકીએ એટલું પર્યાપ્ત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીએ..
૪. ઉત્સાહ પૂર્વક પોતાના ભીતર અને બાહ્ય વ્યક્તિત્વનો નિખાર કરી શિક્ષણમાં નિત્ય નવું સંશોધન કરી સંશોધનની સમસ્યાનું વ્યવહારિક સમાધાન શોધી માર્ગદર્શકની ભૂમિકામાં સફળ પુરવાર થઈએ.
- ૫ “શિક્ષક એટલે હરતી ફરતી લાઈબ્રેરી” સૂત્ર ને ચરિતાર્થ કરીએ.
૬. વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થી હેતુ લક્ષી વિચારી શકે અને નવું સર્જન કરી શકે એવું યોગ્ય સુચારુ વાતાવરણ પૂરું પાડી ઉંચા ગજાના મેનેજર તરીકે ભૂમિકા અદા કરીએ.
૭. તંદુરસ્ત માનસ ધરાવતા પૂર્વગ્રહ રહિત બનીએ.
૮. પાયાના મૂલ્યોને હસ્તગત કરી લાંબા ગાળાનું ધ્યેય સિદ્ધ થાય એ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓમાં મૂલ્યો પ્રસ્થાપિત કરીએ.

SANSHODHAN DARPAN

PUBLISHED BY: FACULTY OF EDUCATION, KSV

ISSN – XXXX XXXX

Annual Online Journal

સમાપન

આમ, રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ-૨૦૨૦ એ વિદ્યાર્થીઓને વ્યવસાયિક સજ્જતા પ્રદાન કરતી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ભારતીય સંસ્કૃતિને ચિરસ્થાયી બનાવવા માટે અમલીકરણ તરફ આગળ વધી રહી છે ત્યારે શિક્ષક નીતિપૂર્ણ આચરણ અને સમર્પણ ભાવથી સતત અપડેટ રહી પોતાનું યોગદાન આપી સાચા અર્થમાં નિર્ણાયક ઘટક સાબિત થશે ત્યારે ખરા અર્થમાં શિક્ષક અને શિક્ષણની પ્રક્રિયા સફળ થઈ ગણાશે.

સંદર્ભ:

1. રાવલ, નટુભાઈ અને અન્ય (૨૦૧૩) માધ્યમિક શિક્ષણની વિસ્તરતી ક્ષિતીજો, નીરવ પ્રકાશન: અમદાવાદ.
2. મહેતા દેવાંગ અને અન્ય (૨૦૧૩) કેળવણીનાં સમાજશાસ્ત્રીય આધારો, અક્ષર પબ્લિકેશન, અમદાવાદ.
3. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ-૨૦૨૦, ભારત સરકાર